

ATASÖZLERİ VE KÖROĞLU DESTANI'NDA BAZI KULLANIMLARI

*Mehmet Emin BARS**

ÖZET

Köroğlu Destanı, bütün Türk dünyasında ve Türklerle uzun asırlar beraber yaşamış milletlerde derin etkiler bırakmış, destanî bir eserdir. Bugün dahi anlatıldığı ve dinlenildiği coğrafî alanın genişliği dikkate alındığında Türkler arasında kültür bütünlüğünü koruma bakımından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Köroğlu Destanı gibi önemini bu derece koruyan ve icra alanı geniş bir esere başka milletlerin hayatında rastlamak zordur. Atasözleri ise bir milletin değer yargılarını anlatan sözlerdir. Yüzyıllar boyunca kazanılan yaşam deneyimlerini içeren bu sözler, o milletin düşünce, özlem, eleştiri, gözlem ve yargılarını bildirir. İnsanlara iyiyi, güzeli, doğruyu öğretmek amacıyla uyulacak ilke ve kuralları öğütler. Yazımızda Köroğlu'nun Türkmen varyantında yer alan atasözleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Destan, atasözü, kültür, Türk.

PROVERBS AND SOME OF THE USAGES IN THE EPIC OF KÖROĞLU

ABSTRACT

The epic of Köroğlu is an epical work that left deep influences all over the Turkish world and over the nations lived together with Turks for long centuries. Even today when taken into consideration of the wideness of its narrated and listened geographical area, its importance from the view of maintaining the cultural integrity between Turks will be understood much better. It is difficult to come across such a work like the epic of Köroğlu which maintains its importance with a wide performance area, in the lives of other nations. As for proverbs they are the expressions which tell a nation's standard of judgement. These expressions containing the acquirement of the life experiences for centuries inform that nation's thought, yearning, criticism, observation and ideas. They advise people the principles and the rules aiming to teach the good, the beautiful and the truth. In our writing the proverbs which take place in Turkoman variant of Köroğlu will be discussed.

Key Words: Epic, proverb, culture, Turk

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Doktora Öğrencisi, m.bars@mynet.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Giriş

“Anonim edebiyat mahsullerinin en tipik olanlarından biri atasözleridir. İnsanlığın geniş ve zengin hayat tecrübelerinin hâfizalarda kalacak kadar teksif edilmiş şekilleri olan bu çok ayrı menşeli sözler, söylendikleri zaman, muhit ve yaşama hususiyetlerine göre karşımıza çıkarlar.”¹

Atasözleriyle ilgili bugüne kadar birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlar içinde bir takım farklılıklar olmasıyla beraber, ne olduğu konusunda ortak hükümlere varılmıştır. Yapılan birkaç tanım şunlardır:

“Şinasi: Durub-ı emsal ki hikmetü'l-avamdır, lisanından sadır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delalet eder. (Atasözleri ki, halkın hikmetleridir; ait olduğu milletin düşüncelerinin ne olduğunu yansıtır.)

Ömer Asım Ersoy: Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş sözler.

Ömer Faruk Akün: Halk tarafından söylenen, kendi içine kapalı bir ifadesi olan, öğretici bir muhteva ve yüksek bir şekil taşıyan söze atasözü denir.

Türk Ansiklopedisi: Az kelime ile bir fikri, bir öğüdü tam ve kesin olarak anlatan ve atalardan kalma diye kabul edilen kalıplaşmış söz.

H. Fethi Gözler: Nesilden nesile geçerek pratikte Türk insanına çoğunlukla değişmez yargılar aracılığıyla atalarımızın hayat tecrübelerini, ilmî ve felsefî gerçekleri öğütler halinde sunan, az sözle çok anlam ifade eden kalıplaşmış ve çoğu mecazî olan sözler topluluğudur.”²

Kâşgarlı Mahmûd’un, Divânü Lugâti’t-Türk adlı eserinde ‘saw’ şeklinde geçen atasözü ‘mesel’ anlamında kullanılmıştır. “Sawda mundag kelir: meselde böyle denir.”³

Atasözleri, bir milletin değer yargılarını anlatan sözlerdir. Yüzyıllar boyunca kazanılan yaşam deneyimlerini içeren bu sözler, o milletin düşünce, özlem, eleştiri, gözlem ve yargılarını bildirir. İnsanlara iyiyi, güzeli, doğruyu öğretmek amacıyla uyulacak ilke ve

¹ Şükrü Elçin, “Türk Atasözlerinde At”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Akçağ, Ankara 1997, s.429.

² Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ, Ankara 1999, s.429.

³ Kâşgarlı Mahmûd, *Divânü Lugâti’t-Türk*, Kabalcı Yay, İstanbul 2005, s.477.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

kuralları öğütler. Atasözleri, mantıksal tutarlılığı ve toplumsal geçerliliği nedeniyle yüzyıllarca kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Koşulların değişimiyle bazılarının kullanımı kalkmış, bazıları ise biçim ve içerik yönünden bir takım değişikliğe uğramış, yeni koşullara göre şekillenmiştir. Atasözlerinin merkezinde insanlar bulunur. Atasözleri örnek insan tipini oluşturur. Bu tip, toplumda herkesin örnek alacağı tutarlı bir tiptir. Bu sözlerde toplumsal kavramlar ve kurumlar üzerine bilgilere rastlarız. Toplumun dününde, bugününde ve yarınında geçerli olacak yaşam biçimlerini ve ahlâk kurallarını belirleyerek toplum düzenini belirler.⁴ Atasözleri, kullanılmaya başlandığı ilk zamanlardan günümüze kadar aynı kalmayıp zamana, mekâna, inanç sistemlerine göre değişimlere uğramıştır. Zamanla tamamen unutilan ve kullanıştan düşen atasözleri de vardır. Bazı atasözleri de bir yöre ile kullanımı sınırlanmıştır.

Atasözlerinde oyun, alay, şaka gibi güldürücü ve eğlendirici öğeleri kabul etmeyen bir ağırbaşlılık mevcuttur. Bunlar sözlü konuşmadan ayrı düşünülemez. Söz içinde gerektiği zaman söylenir. Bunun yanı sıra söz arasında, düşünceye belirginlik, güç sağlarlar. Düz konuşmadan bağımsız bir varlığı düşünülemez. Atasözleri, bir masal veya hikâye gibi durup dururken, tek başına söylenmez. Söylenmesi için belli bir vesilenin çıkması gereklidir. Bu bakımdan atasözleri konuşmanın içinde, ondan ayrılmaz bir parçadır.⁵ Atasözleri, anlamlarına bir öğüt, bir davranış, bilgece bir yargı yüklemiştir.

İlk söyleyicileri tespit edilemeyen atasözleri, hayat prensibi olacak düşünceleri; din, ahlâk, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat olaylarından çıkan kuralları söz ve yazı ile nesilden nesile intikal ettiren hikmetli cümlelerdir. “Belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe ve muhâkeme seviyesinde meydana gelen bu edebiyat mahsullerinin ilk örnekleri umumiyetle manzumdur. Türk düşüncesinde aynı cümle veya mısırâda kelime tekrarlarından gelen tenazûr, mânâ aykırılıklarından doğan tezâd ve umumî ses unsurlarını teşkil eden vezin ve kafiye, bu manzumeleri ve geleneğini zamanımıza kadar getirmiştir. Mensur atalar sözü, nazmın parçalanmasından, onu teşkil eden unsurların düşmesinden unutulmasından meydana gelebileceği gibi müstakil bir hüviyetle de dilde asıl şeklini almış olabilir.”⁶

⁴ Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi, İstanbul 2004, s.224.

⁵ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay, İstanbul 1999, ss. 118-119.

⁶ Şükrü Elçin, “Türk Dilinde Atalar Sözü”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Akçağ, Ankara 1997, s.421.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Manzum atasözlerine birkaç örnek:

1. Erdemlig kişi erdini birle tüz ol
Erdemsiz kişi etük içindeki ulyak birle tüz ol

(Faziletli insan, cevherle birdir/ Faziletsiz insan, çizme içindeki taban astarı ile birdir.)

2. Buyanlık kişi burkanlar birle tüz ol
Buyansız kişi buk bakır birle tüz ol

(İyilik yapan insan, burkanlarla birdir/ İyilik yapmayan insan, boş bakır ile birdir.)

3. Yağmur yagsa kapung bolsun yabıngu kergek
Yavuz kişi yakın kelse abıngu kergek

(Yağmur yağarsa, kabın olsun, örtünmek gerek;/
Kötü insan yakın gelirse, gizlenmek gerek.)⁷

Atasözlerinin hemen hemen her milletin kendi kültürü içinde bulunması, milletlere özgü atasözlerinin bulunması da atasözlerinin özelliklerinden biridir. İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden doğan atasözleri, dünyanın tüm dillerinde bulunur. Çeşitli dillerde benzer özellikler taşırlar. Her millette aynı anlamı veren atasözlerine rastlamak mümkündür. Bu durum atasözlerin bir kültürden diğerine geçtiğini gösterdiği gibi, farklı milletlerin benzer durumlarda düşünce ve davranışlarındaki ortak nitelikleri de göstermesi bakımından önemlidir. Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk boylarının atasözlerinde de önemli benzerlikler görülmektedir.⁸ Genelde sözlü edebiyatın ürünü olan bu sözler, yılların süzgecinden geçerek günümüze ulaşmıştır. Metinlerde ise Orhun Abideleri'nden başlayarak, Divânü Lûgati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık ve Dede Korkut Hikâyeleri gibi eserlerde çokça görmektediriz.

Atasözleri, bir milletin kültür değerlerini ortaya koyan ve sosyoloji, pedagoji, ekonomi, felsefe, tarih, psikoloji, ilahiyat, edebiyat, folklor gibi bilim dallarını ilgilendiren ve bu yönden düşünüldüğünde her açıdan inceleme konusu olabilecek millî değerlerdir. Ömer Asım Aksoy, atasözlerinin kavram özelliklerini maddeler halinde şöyle sıralamaktadır.

“1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- tarafsızca bildiren atasözleri.

⁷ Reşit Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, TTK, Ankara 1991, ss.274-275.

⁸ Ercan Alkaya, “Kırım Karay Türklerinin Türkiye Türkleriyle Ortak Olan Atasözleri”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Kömen-Sota Yay, Konya 2006, ss.449-461.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

2. Tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini –uzun bir gözlem sonucu olarak- belirten atasözleri.

3. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı hatırlatan atasözleri.

4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri.

5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek yol gösteren atasözleri.

6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri.

7. Kimi inanışları bildiren atasözleri.”⁹

“Ortak bir halk dili ve zevki ile ancak birkaç cümle kalıbı içinde meydana gelebilen bu mahsullerin kolaylıkla aşınmayan sağlam birer bünyeleri vardır. Bu bünyelerin bazı taşlarını değiştirmek sözün kuvvetini azaltır. Dil ve düşüncenin birbirine tesiri sonunda sâbit bir karakter kazanan sözdizimini (sentaks) değiştirmek söyleyiş tarzını bozar. ‘Derdini saklayan derman bulamaz.’ cümlesinde ‘derman’ yerine ‘ilaç’ kelimesini koyduğumuz takdirde söz, tesir kudretini kaybeder. Bununla beraber, atalar sözü, bütün anonim halk edebiyatı mahsullerinde olduğu gibi, zamana, lehçelere, ağızlara, aşiret, köy, şehir muhitlerine veya herhangi bir tarikat, meslek, sanat çevresine göre ufak-tefek değişikliklere uğrarlar.”¹⁰

Atasözleri, dar bir kültür çevresinde yaşayan insanların kültür ve kimliğini yansıttığı gibi, bu grubun çok uzağında bulunan bir başka kültürde de bulunabilir. Bu özellikleriyle millî olmanın ötesinde bir işleve sahiptirler. Atasözleri diğer halk edebiyatı ürünleri gibi bağımsız bir edebiyat türü değildir. Bunlar türkü, masal, destan gibi türlerin içinde ya da günlük konuşmalarda söz arasında geçtiği için, sanat gücü bakımından yüksek bir özelliğe sahip olmalarından ötürü bir tür gibi inceleme konusu olarak ele alınmışlardır. Atasözlerini bazı söz kalıplarından ayıran temel özelliği, anlatımlarının kısa, kesin ve açık olmasıdır. Anlatım, mümkün olduğunca yalındır. Bu yalınlık, söz sanatından yoksun oldukları anlamına gelmez. “Atasözlerini, âhenk sanatı, akis sanatı, aliterasyon, belagat, cinas, fesahat, icaz, intak,

⁹ Halil Altay Göde,, “Isparta ve Çevresinde Evlilik ile İlgili Atasözleri”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Kömen-Sota Yay, Konya, 2006, s.463.

¹⁰ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ, Ankara 2004, ss.626-627.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

kinaye, mecaz, mübalağa, seci, tenasüp, teşbih, tevriye ve tezat kavramlarından ayrı düşünmek mümkün değildir.”¹¹

Karşımıza bazen de manzum şeklinde çıkan atasözlerinin biçim özelliklerini genel hatlarıyla şu şekilde belirtmek mümkündür:

“a) Atasözleri kalıplaşmış, klişe hale gelmiş sözlerdir. Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli kelimelerle söylenmiş olup donmuş bir biçimdir. İçindeki kelimeler değiştirilemeyeceği gibi, cümle kuruluşu da bozulamaz (‘Derdini söylemeyen derman bulmaz’).

b) Atasözleri kısa ve özlüdür. Az kelime ile çok şey anlatır (‘Dikensiz gül olmaz’).

c) Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır (‘Vakit nakittir’, ‘Dost ile ye iç, alış veriş etme’).

ç) Cümlelerde en çok geçmiş zaman kipi, kimi zaman da (öğüt olan atasözlerinde) emir kipi kullanılmıştır. Bazı atasözlerinin filleri atılmıştır (‘Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış’, ‘Bana dokunmayan yılan bin yaşasın’, ‘Evvel taam, sonra kelâm’).”¹²

1. Köroğlu Destanı

Köroğlu Destanı, uzun asırlardan günümüze ulaşan ve hâlâ anlatım geleneğindeki yerini koruyan, sevilen bir destanıdır. Hemen hemen bütün Türk dünyasında ve Türklerle uzun asırlar beraber yaşamış milletlerde derin etkiler bırakmış, destanî bir eserdir. Geçmiş bugüne bağlayan bir abidedir. Bugün dahi anlatıldığı ve dinlenildiği coğrafi alanın genişliği dikkate alındığında Türkler arasında kültür bütünlüğünü koruma bakımından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Tüm Türk dünyasında ve komşu milletlerin hayatında yer alan Köroğlu Destanı, zaman ve mekân içinde anlatım geleneği vasıtasıyla kazandığı zenginlikler, yayılma ve gelişme sonucunda, karşımıza iki versiyon ve bunlara bağlı sayısız rivayetler geliştirerek çıkmaktadır.

Köroğlu Destanı, Orta Asya’dan Balkanlara kadar bütün Türkler arasında bilinen, söylenen, anlatılan ünlü bir destandır. Osmanlı sahası ile Orta Asya sahası olmak üzere iki ayrı saha içinde teşekkül eden destanın, buna bağlı varyantları oluşmuştur. Bu varyantlar arasında önemli farklar vardır. Özellikle kahramanın zuhuru meselesinde ayrılık ve anlatım tekniklerindeki farklılık, iki sahayı birbirinden

¹¹ M. Öcal Oğuz ve diğerleri, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay, Ankara 2006, s.149.

¹² M. Öcal Oğuz ve diğerleri, age., s.149.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

ayırır. Orta Asya destan geleneğinde nazım dili ve tekniği hâkim iken, Osmanlı sahasında konuşma dili ve nesir hâkim unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³

Bu yazımızda Metin Ekici tarafından kaleme alınan “Türk Dünyasında Köroğlu” adlı eserde yer alan Türkmen versiyonu “Göroğlu'nun Ortaya Çıkması”¹⁴ varyantında yer alan atasözleri tespit edilecektir. Türkmenistan Türklerine ait olan bu anlatma, Baymuhammet Ataliyevič Kariyev tarafından Taşavuz bölgesinde Türkmenlerin ünlü bahşısı Pelvan Bahşı'dan derlenmiş ve Kariyev tarafından “Ger-oglı; Türkmen Gahrımançılık Eposu” adı ile yayımlanmıştır. Destan, adı geçen eserde 32 sayfa olarak anlatılmıştır. Köroğlu Destanı'nın olay örgüsü şöyledir:

Eski devirlerde Çardaklı Çandibil denilen bir yurt vardır. Bu yurdun sultanı, tüm vaktini zevk ve sefa içinde geçirdiğinden halk bundan memnun değildir. Han ölünce, yurttan seyis Cığalı Beğ, halk tarafında sevildiğinden yeni han seçilir. Cığalı Beğ'in üç oğlu vardır. Büyüğünün adı Gencim, ortancasının adı Mümin, küçüğünün adı Adı Beğ'dir. Cığalı Bey, büyük oğlunu evlendirir. Gencim mal mülk yığına sevdasına düşer, çok zengin olur. Ortanca oğlu Mümin akli hoş, hastalıklı ve gözleri şaşı olduğundan evlenemez. Adı Beğ ise akıllı, cesur bir koçyiğittir.

Cığalı Beğ yaşlanınca hanlığı Adı Beğ'e bırakır. Bir gün Adı Beğ ava çıkar, üstü kecebely bir atlıya rastlar. Atlıyı kovalar, atlı kecebelyi bırakıp kaçar. Kecebelyi açınca, içinden güzel bir kız çıkar. Güldam, Reyhan Arap tarafından babası ve anası öldürülerek kaçıran kızdır. Kız, Adı Beğ'le gitmek ister. Adı Beğ onu alır, abisi Mümin'e nikâhlar. Adı Beğ'den memnun olan halk, evlenmesini ve kendisinden sonra halkı idare edecek bir oğul sahibi olmasını diler. Adı Beğ evlendirilir. Hanımı gebe kalır. Fakat kadın, çocuğunu doğurmadan ölür. Bir süre sonra da Adı Beğ ölür.

Cığalı Beğ, rüyasında bir oğlunun olduğunu görür; fakat buna bir anlam veremez. Gencim Beğ'in çobanı, mezardan bir çocuğun çıktığını, keçi tarafından emzirildiğini görür. Çoban, olayı Gencim Beğ'e anlatır. Gencim, kardeşinin hanımının öldüğünde hamile olduğunu ve çocuğun kardeşi Adı Beğ'in oğlu olduğunu anlar. Cığalı Beğ'e haber verilir, çocuk bir tuzak kurularak mezardan çıkarılır, eve götürülür. Çocuğun adını Rövşen koyarlar. Fakat mezarda doğduğu için Göroğlu (gur oğlu) olarak da anılmaya başlar. Rövşen okumaya

¹³ Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği*, Akçağ, Ankara 1998, s.169.

¹⁴ Metin Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ, Ankara 2004, s.140-190.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

verilir, herkesi dövdüğü için hocası onu okutamaz. Küçüklükten akranlarına baş olur. Satıcılara ve esnafa nefes aldırılmaz.

Bir ulu padişah vardır. Adına Hünkâr Sultan derlermiş. Hünkâr Sultan etrafındaki tüm illere söz geçirir, vergi alır, sadece Türkmen ilinden alamazmış. Adı Beğ'in ölümü, Cığalı Beğ'in yaşlanması ili zayıf düşürür. Hünkâr Sultan, Türkmen iline savaş açar ve Cığalı Beğ ile ailesini tutsak eder. Cığalı Beğ, sultanın seyisi olur. İşini iyi yaptığından, önce danışman sonra da vezir olur. Fakat diğer vezirlerin kıskançlık ve dedikodusu yüzünden Sultan, ondan eşi bulunmaz bir at bulmasını ister. Uzun uğraşlar sonucu, bir at bulunur. Fakat at, Hünkâr Sultan tarafından beğenilmez ve etrafındakilerin kışkırtmaları sonucu Cığalı Beğ'in iki gözüne mil çekilir. Sultan tayla birlikte Cığalı Beğ'i serbest bırakır. Cığalı Beğ, tayı eve getirir, büyütmeye başlar. Vezirlerin kötülemesi sonunda Gülendâm'ın eşi Mümin'in de başı kesilir. Cığalı Beğ ailesiyle göç etmeye karar verir. Kaçarken padişahın adamları tarafından takip edilir; ama hepsini atlatmayı başarır. Rövsen ata binmeyi, ok atmayı, kılıç kullanmayı öğrenir.

Reyhan Arap, Gülendâm'ın yerini öğrenir, Gülendâm'ı tekrar kaçıtır. Bu arada Kırat özel olarak büyütülmektedir. Kırat'ta bir takım alağanüstülükler görülür. Rövsen'in nehrin kıyısında kaybettiği at, rüyasında Hazret-i Ali tarafından geri verilir. Rövsen'in dilekte bulunması istenir. O, kendine ve atına yüz yirmi yıllık ömür, düşman eline düştüğünde kurtulmayı ve yetmiş iki dil bilmeyi diler. Dilekleri kabul edilir. Cığalı Beğ, Rövsen'i iyi bir yay, ok, mızrak alması için uzak memleketlere gönderir. Rövsen orada karşısına çıkan bir takım engelleri aştıktan sonra, bu silahların da en iyisine sahip olur. Rövsen, Çandıbil'e gider, babasından kalan kırk yiğit ile kendi yiğitlerini yanına alarak, Hünkâr Sultan'ın ordusunu yener, intikamını alır.

2. Köroğlu Destanı'nda Geçen Atasözleri

Atasözleri verilirken, bunların geçtikleri yerlerin bilinmesi anlamını daha da anlaşılır hale getireceğinden, önce ve sonrasında geçen ifadelerle birlikte verilecektir. Destanda geçen atasözleri ve geçtikleri yerler şunlardır:

“Adı Beğ de halkına; ‘Ey halkım! Ben size bel bağlıyorum. Siz olmazsanız benim varacak yerim, alacak kalem yok. İnsanı yükselten, güldüren ildir. *Dağdan arkası olanın taştan yüreği olur* derler. Ben şimdi kendi dirliğim demiyorum, il dirliği diyorum. Her bir işte vatanın, milletin dirliğini düşüneceğim.”¹⁵

¹⁵Ekici, age., ss.142-143, Alıntılarının tümü aynı eserden alınmıştır. Sayfa numaraları alıntının hemen yanında belirtilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

“Cığalı Beğ ise, kendi kendine; ‘ne yazık, bu ihtiyarın sözlerine kimse değer vermedi, *garibin sözünü yerler almaz yerde de kalmaz* dedikleri gibi, biz Rövsen koysak bile bu oğlanın adı er geç Göroğlu olur’ dedi.”(142-143)

“ ‘*Baş olmazsa gövde leş*’ derler. Adı Beğ’in zamanı dolup dünyadan göçtü, Cığalı Beğ ise yiğitlik çağını yitirip, gücünden kuvvetinden düştü. Şimdi Çandıbil’de ne belli bir baş var, ne de belli bir düzen. Herkes bildiğini işliyor.”(149)

“Benim bu durumum size gülünç gelebilir padişahım! *Değneğin iki ucu vardır* derler, ayıp değil. Kim olursa olsun kadere razı gelmelidir. Ben sizden hizmet istemiyorum, fakat dilediğim gibi olmadı, diyerek, mânâlı bir cevap verdi.”(150)

“Bunun ne hüneri varsa, hünerine uygun hizmet verip faydalanayım. Üstelik, *her yurdun avını kendi tazısı ile avlamalı*, şimdi bunun ili başsız kalmıştır. *Baş olmazsa gövde leş* derler. O, ili de kendi topraklarıma katarım.”(151)

“Cığalı Beğ, olanlara hiç şaşırmamıştı. Vezirlerin, sipahilerin fikir birliği ederek aynı çukura tükürdüklerini hemen anladı. İçinden ‘*yerin değildir ak değnek*’ deyip, bir nefes aldı.”(153)

“Türkmen halkını kendine bağlayıp, onlardan baş alma niyetiyle gezersin. Düşündüklerinin kolayca olacağını sanırsın. Fakat Türkmenler bugün yarın gelip ülkemizi talan edip giderler. *Kurt yavrusundan evcil olmaz* dendiğini duymadınız mı? Bunlar çöl kurtlarıdır efendim, dediler.”(153)

“Ben *her yurdun avını kendi tazısı ile avlamak* düşüncesindeydim, ama bu düşüncem gerçekleşmedi. Eyvah ki eyvah! Yanılmışım, deyip, ağzından köpükler saçıp, gözlerini delice açarak korkunç bir sesle ‘cellat’ diye bağırdı.”(154)

“Hey Cığalı Beğ, ‘*Türkmen’e dürtmesen duymaz*’ derler. Sen eğer başka bir memlekete kaçmazsan, Hünkâr Sultan senin soyunu kurutacak. Sen tez elden başka bir yere göç, diye akıl verdi.”(155)

“Ey Rövsen can, ‘*Kara keçe ak olmaz, eski düşman dost olmaz*’ derler. Bizim bu yerden Üçgümmez dağına göçmemiz gerek.”(155)

“Deden, ‘*eski düşman dost olmaz*’ der. Bu, babanın acımasız düşmanıdır, beni senden ayırır, alır gider.”(161)

“Üzülme, umutsuz olma oğlum, bu hemen gelişir, sen arzularına ulaşırsın. ‘*Oğlan acele, tudana vaktinde pişer*’ derler.”(166)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

“Hay usta ağa, ‘*Gücü yetmeyene mezar kalır*’ derler, ne olursa olsun, getirin şu yayı bir görelim bakalım, dedi.” (175)

“Ustalar, ‘*Er sözünden, koyun boğazından*’ derler. ‘Bunu kim çekerse bir kuruş vermeden alıp gidermiş’ diye duyup geldik, çektik.” (175)

“‘*Uzatandan yol olmaz*’ derler, sen artık dön kalender ağa, dedi.” (177)

“Sonra nasibimiz bizi Rayhan Arap adlı bedbahtın karşısına çıkardı. ‘*İyi gören göz arslan, tarif etmek de sevap*’ derler. Onun yanında birkaç söz söyledim.” (177)

“Biz onun malından aş ekmeğe dileyecek değiliz. Fakat, Habib Beğ fakirdir, gariptir. ‘*Verimsiz bağa varacağına keremli dağa*’ derler oğlum.” (178)

“Yiğitler, söyleyen bahşı, çalan sazıcı varsa getirin, günde üç dört vakit pilav pişirin, deyip derya olup coştı. Fakat böyle gidişe para, pul dayanır mı? ‘*Hazıra harman dayanmaz*’ derler. Halkın topladıklarını beş on günde yiyip bitirdiler.” (181)

“O gittikten sonra Göroğlu düşündü; ‘Allahım! *Delinin bin sözü yanlış, bir sözü doğru*’ derler. Benim bu kaygısız yatışım doğru değil; diyerek yiğitlerinin yanına geldi.’ (182)

“Siz bunları yiyip, içip hiçbir hizmet etmeden yan gelip yatacak mıydınız? Elbette *tatlı tatlı yemenin sonunda bir çöpü olmalı*. O sizi boş yere sığır besler gibi beslemiyor; *ite bile boş yere yal verilmez* yiğitler; dedi.” (183)

“‘*Dost geneşte (sohbette), at yarışta, mert savaşta*’ derler. Onlar gibi ekmeğe düşmanları yanımızda olacağına sizin gibi gerçek koçyiğitlerden biri olsa, o bana yeter.” (185)

“Benimle aynı duyguları paylaşan, beraber geldiğimiz yiğitler de sizler gibidir. ‘*Allah verirse kuluna, getirir koyar yoluna*’ derler. Görüyor musun Handan Batır, gökteki dileğimize işte yerde kavuştuk; deyip babasının kırk yiğidinden sağ kalanlara sahip çıktı.” (189)

3.Sonuç

Köroğlu Destanı’nda atasözlerinin, destanın hacmi göz önünde bulundurulduğunda, kullanımının yoğun olduğu görülmektedir. Destanda bulunan atasözleri, söz içinde gerektiğinde söylenmiştir. Belli bir vesile ile kullanılan bu sözler, anlama belirginlik ve güç katmıştır. İlk atasözlerinin kullanımı manzum şekildedir. Fakat burada kullanılan tüm atasözlerinin mensur bir şekilde kullanıldığı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

görülmektedir. Bunlar, muhtemelen zaman içinde, bu sözleri teşkil eden unsurların düşmesi ile bu şekle girmiştir. Atasözlerinde ortak konuşma dili kullanılmıştır. Cümleler kısa, kesin ve açıktır. Düşünce yalın bir şekilde verilmiştir. Atasözlerinin bir kısmının fiili atılmıştır. Çoğunda geniş zaman ekinin olumlu ve olumsuz şekilleri kullanılmıştır. Ayrıca gereklilik kipi de kullanılmıştır. Hem kurallı hem de kuralsız cümlelere yer verilmiştir. Atasözleri bir veya iki cümleden oluşmuştur. Yalnız birinde üç yargı içeren bir kullanım bulunmaktadır (Dost geneşte (sohbette), at yarışta, mert savaşta). Almaz, kalmaz; sözünden, boğazından; bağa, dağa; geneşte, yarışta, savaşta; kuluna, yoluna örneklerinde görüldüğü gibi kafiyeli sözcüklerin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Köroğlu Destanı, Türk halk kültürünün en önemli unsurlarından biri olan atasözlerinin yoğun biçimde kullanıldığı eserlerden biridir.

KAYNAKÇA

- ALKAYA, Ercan, "Kırım Karay Türklerinin Türkiye Türkleriyle Ortak Olan Atasözleri", *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Kömen-Sota Yay, Konya 2006, s. 449-461.
- ARAT, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, TTK, Ankara 1991.
- ARTUN, Erman, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi, İstanbul 2004.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay, İstanbul 1999.
- EKİCİ, Metin, *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- ELÇİN, Şükrü, "Türk Dilinde Atalar Sözü", *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 413-424.
- ELÇİN, Şükrü, "Türk Atasözlerinde At", *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 429-435.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- GÜZEL, Abdurrahman-Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- GÖDE, Halil Altay, "Isparta ve Çevresinde Evlilik ile İlgili Atasözleri", *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Kömen-Sota Yay, Konya 2006, s. 462-469.
- Kâşgarlı Mahmûd, *Divânü Lugâti't-Türk*, Kabcacı Yay, İstanbul 2005.
- KAYA, Doğan, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yay., Ankara 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

-
- OĞUZ, M. Öcal ve diğerleri, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2006.
- YILDIRIM, Dursun, *Türk Bitiği*, Akçağ Yay., Ankara 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*